

УНИВЕРЗИТЕТ „СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ“ - СКОПЈЕ
ПЕДАГОШКИ ФАКУЛТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“- ШТИП

ВОСПИТАНИЕ

Списание за теорија и практика

Штип, 2003/04

ВОСПИТАНИЕ

Списание за теорија и практика

Издавач:

Педагошки факултет „Гоце Делчев,, - Штип

За издавачот:

Д-р Блаже Китанов, декан

Редакциски одбор:

Д-р Блаже Китанов, редовен професор (претседател)

М-р Емилија Петрова Ѓорѓева, асистент (секретар)

Д-р Кирил Цацков, доцент

Д-р Стеван Алексоски, вонреден професор

Д-р Ванчо-Жан Колев, вонреден професор

Д-р Владимир Михајловски, доцент

М-р Снежана Мирасчиева, асистент

Јазична редакција:

Д-р Блаже Китанов

Компјутерска обработка:

Јереј Николче Ѓорѓев

Тираж:

500 примероци

Списанието излегува двапати годишно

**100 GODINI
IL LINDEN
GOCE DEL[^]EV**

Д-р Душко ЦАЦКОВ
Педагошки факултет
Штип

„АЈДУЧКА ЧЕШМА“ и „МАКЕДОНСКА ГОЛГОТА“ ИСТОРИСКИ И УМЕТНИЧКИ АСПЕКТИ

Видое Подгорец е писател кој за четири децении творечка работа остави богатство од над сто книжевни наслови кои некои станаа своина на светската читачка публика, дел од светската ризница на човековата духовна активност во областа на книжевниот збор. Дел од своето уметничко создавање го посветил и на историското минато на својот народ. Впрочем, за романите со историска тема на Видое Подгорец книжевната критика кај нас, за жал, не го покажала потребниот интерес кои тие го заслужуваат. Меѓутоа, ова не се однесува и за читачката публика. Нејзиниот интерес беше, а и денес е тоа, далеку пред интересот на критиката. За илустрација доволен е само примерот со романот "Алдучка чешма" кој повеќе години по неговото излегување остана незабележен се дури овој роман две години одноподруго во Словенија не стана најчитано дело преведено од странски јазик меѓу младата читачка публика.

И уште нешто: Темата за која пишуваме како неделиво ткиво се вклопува во општонародното чествување - сто години од јуначката илинденска епопеја и создавањето на првата република на Балканот и исто толку години од смртта на духовниот предводник на оваа епопеја - јунакот Гоце Делчев.

Јас во најкратки црти, да не речам само скица на еден поширок иден зафат, би се осврнал на историските и естетските определби преку романите: "Ајдучка чешма" и "Македонска голгота".

Видое Подгорец имал зачудувачки афинитет кон историското минато на својот народ почнувајќи од неговото заткарпатско

живеење па се до триумфот на Народната револуција и конечното ослободување.

На кој литературен жанр припаѓаат овие романи? Нема дилеми дека најблиски се до историскиот роман, но веднаш да додадеме дека историскиот роман е еден од посложените видови на уметничкиот збор. Тие спаѓаат во романите достапни за детската возраст, а не на романи во кои носителите на дејствата се исклучиво деца. Историскиот роман во кој главни ликови се деца, се реткост не само во нашата, туку и во светската литература. Од особена важност за овие романи е начинот на кои се изнесуваат историските настани и личности. Најбитно е тие да се доведат во состојба која ќе биде разбирлива и блиска до сфаќањето на децата, до нивното разбирање на светот и историјата.

Критериум за добар историски роман не е дури ни автентичноста на настаните и ликовите, ами колку и како ќе се долови колоритот на епохата, колку ќе се проникне во нејзината суштина. Имајќи го сето ова предвид веднаш ќе констатираме дека во „Ајдушка чешма“ и „Македонска голгота“, Видое Подгорец не робува на какви било книжевно теоретски поставки за карактерот на овие романи, бидејќи бил ставен пред многу искушенија и предизвици да напише роман со историски атрибути, а сепак тие да не останат само хроника на едно време и на едно живеење, ами напротив „Ајдучка чешма“ и „Македонска голгота“ да добијат пошироко национално значење. Ова особено се однесува на „Македонска голгота“, дело кое може да се типологизира и како дело со романсирана биографија на Јане Сандански, како историски роман и како хроника со уметнички обележја, но и како сплет од настани со исклучително значење за еден народ македонски што се вика.

Се наметнува впечатокот дека писателот успеал да направи извонредна синтеза на сите нив, затоа што во сите детали, носечки нитки на дејствата, нема апстрактни поими, непотребни дигресији и медитации, наметлива политичка компонента, ами напротив, се е сведено на сликовита и конкретна мисла. Подгорец успеал на мислата да и ја овозможи потребната емоционална заситка што придонесува биографските елементи на главните ликови, особено на Јане Сандански, Гоце Делчев, Тодор Паница, Ѓорче Петров, Димо Хаци Димов, војводата Коте, Гроздана и други да го загубат карактерот на хроника и да добијат општочовечко значење изразено преку победата на доброто над злото.

Токму ова и прави естетската компонента да биде присутна во овие романи и тоа не делумно, ами целосно.

Таа, пак, придонесува ликовите на Јане, Гоце, Ѓорче, Паница, Елена мис Стон, Цилка и други од „Македонска голгота“, како и народниот досетливко Бухаре, кој го одразува народното сфаќање за борбата на македонскиот народ за слобода, понатаму на Коте војвода, Гроздана, Илко и Сребра, на ајдуците Чол и Јован од „Ајдучка чешма“ да прераснат од историски во уметнички ликови, некои дури да добијат и типични обележја, типови со општочовечко значење, бидејќи престануваат да бидат детерминирани со временски и географски координати. Овдека борбата на македонскиот народ против „Црната чума“ во неговата татковина, се идентификува со борба против секое зло што на човекот му донесува страдања и солзи. Овдека борбата прераснува во силно оптужба на ропството и тиранијата, оптужба: Барбиева, Ремаркова, Горанова. Силата на мислата во овие романи е во универзалното нејзино значење.

Иако и едниот и другиот роман тематски претставуваат исечоци од борбата на македонскиот народ за политичка и социјална слобода, сепак еден компаративен приод и расплет на ликови во „Ајдушката чешма“ и „Македонска голгота“ ќе покаже дека тие во својата суштина припаѓаат на две различни разбирања за карактерот на борбата на македонскиот народ.

„Ајдучка чешма“ е автентичен приказ на оваа борба директно отргнат од легендите и народните песни од времето на ајдучкото движење во кој е испеано јунаштвото на заштитниците на македонскиот народ. Изразувајќи ги најбитните одлики на ајдучкото движење, овие песни носат и социјално обележје затоа што се одраз и на социјалната неправда што се вршела на македонското население. Во овие песни народот го одразил и својот стоицизам, својата непоколеблива верба дека долготрајната робувачка ќе има и свој крај. Ликовите на Иљо Малешевски, Чавдар војвода, Спиро Црне, Кузман Капидан, Сирма и други се доволни илустрации за карактерот на борбата од развојната етапа на македонскиот народ за своја слобода. „Ајдучка чешма“ е огледало на оваа почетна етапа. Ликовите на Коте, Илко, Чол, Јован, Бухаре и други се типичен пример за ова. Коте е исто што и „Кузман Капидан“ непобедениот дух на планините сенчести, со две раце и девет души...“ како Сулејман - ефенди и Сабри - ефенди, се исто што и Гегите, а Гроздана ги има сите особености на мајка Македонка.

Само уште една мала аналогија: зборовите на Гегите упатени до Неда пред мртвиот син:

„И везден ти да плачеш, има зошто. Биди силна!

Ти изгуби, о мајко, цин!

Народните ќе пеат колена со уста милна

за делата на твојот син“

се потполно идентични со оние кога некоја несреќна мајка во ајдутските песни тажела или плачела над загубениот син, а песната ја тешеле, најчесто пред зборовите на Турчинот - непријател, присилен да го признае јунаштвото на отепаниот јунак:

„Алал му било млекото

што си го, бабо, доила!

Додека го, бабо, фативме,

седумдесет души паднавме,

додека му раце врзавме,

уште триесет души паднавме,

додека му глава зедовме

сам буљукбаша ни падна.“

И да резимираме: „Ајдучка чешма“ во суштина претставува уметничка трансформација на дел од јуначката или борбена историја на македонскиот народ.

Романот, пак, „Македонска голгота“ со целата своја структурална сложеност има не само естетска, туку и историска, политичка, етичка и психолошка различитост од „Ајдучка чешма“. Тоа е резултат на еден повисок степен од развојот на македонската револуционерна мисла. Овојпат соодветствува на сфаќањата на јунаците од комитските песни за карактерот на борбата. Тоа е веќе лик - осознаен борец, свесен дека до политичка и социјална слобода на македонскиот народ може да се дојде само преку самостојна, организирана и револуционерна борба. Овде се среќаваат поимите за татковината, народност, национална слобода и се споменува името Македонија. Во една од тие песни, Делчев војвода, се вели:

„Развивај, горо зелена,

развијај, шумо зелена,

Македонијо,

Отвори сенки широки.

Отвори сенки широки,

ќе мине Делчев војвода,

Македонијо,

Со негова верна дружина.“

Во суштина тоа е инспиративната појдовност на писателот, идејната основа на „Македонска голгота“ изразена преку ликот на горостасот, заштитникот на македонскиот народ, храбриот воин, умниот благороден војвода „цар пирински“ - Јане Сандански. Покрај него Видое Подгорец ги насликал и ликовите на учителот Димо хаџи Димов, апостолот и душата на Организацијата Гоце Делчев, неустрашливиот Тодор Паница „чија рака може од каменот вода да исцеди“, луѓе претставници на обичниот човек, како што е народниот мудрец Манданата или како што е Крсто Асенов.

Сандански му припаѓа на народот. Нема свој личен живот, народот е неговиот живот, неговите радости и патила, а жена и деца му се пушката и куршумите. И овдека може да се избегне асоцијацијата на песната: „О! Мој Кољо, мамин кољо.“ Неговиот дом е Пирин. Јане и Пирин се исто и не случајно што последните мигови од животот нему му ги посветил. Пред да ги затвори очите, кревајќи го погледот кон планината ќе помисли: „Таму е мојот спас - помисли. Пирин, татко мој. Ти никогаш не си ме изневерил. И сега, разгрни ги пазувите да ме скриеш.“ Во тој „пирински цар“ бие страшно топло и човечко срце. Неговата интима ја заплискуваат суптилни чувства, но истовремено и горчлива тага. На својата сакана Елена тој и пишува: „Не чекај ме мила девојко. Не мисли на мене. Чорапите ги добив исплетени од твојата топла рака, ќе ме греат тие во судовите на снежниот Пирин. До гроб ќе се секавам на тој скап дар. Јас немам ништо што да ти вратам. Дури ни убав збор за утеша. Јас се венчав за оваа поробена земја и не можам веќе да се развенчам. Да ја изневерам не ми дава срцето. А ти не жали...“ Наспрема овие возвишени чувства неговата нова љубов, Организацијата, од него прави јунак. На свечениот чин, пред Гоце Делчев, кога станува нов член на ВМРО ќе рече: „Се заколнувам во Бога дека ќе се борам до последната капка крв за слободата на мојата поробена татковина - Македонија...“

И ликот на Гоце Делчев, писателот го слика во контекст на пулсот од епохата, бојата на времето и во сплет на сите настани. Спрема Видое Подгорец од очите му блеска чуден пламен што му ја осветлува мислата, а целта ја прави јасна и видлива. Има магиска моќ да ја пренесе својата мисла на присутните. Решителниот тон на неговиот глас зрачи со својата сугестивност. Како и Јане и тој се венча за борбата и слободата, за народот и татковината. Но само на четвртиот ден од најубавиот месец кога благодарејќи на предавникот „на една змија куршум проска“ и целиот македонски народ во црпило го зави, Македонија остана побогата за една смрт. Манданата

во едно обраќање до Мис Елена Стон со еднонаставни и многу силни зборови за татковината и хероите нејзини ќе рече: „Што можеш, во неа се закопани нашите најмили и најблиски, на неа сме родени. Таа, сиромашката, не храни и не пои, сполај и. Ама не е наша.Така де!“ Можеби овие зборови, заедно со зборовите на Крсо Асенов упатени до Катерина Цилка: „Плачи сестро! Пушти ги солзите на волја... но не за твојата несреќа, туку за несреќата на Македонија“ беа пресврт за односот на мисионерката и нејзината придружничка спрема своите грабнувачи, а уште повеќе спрема нивното дело. И не случајно при заминувањето, поздравувајќи се со Јане Сандански ќе рече: „За вашиот подвиг не може да се најде пример во историјата на целиот свет. Не. Да испрочитав и цела библиотека книги, не ќе проникнев подобро и подлабоко во душата на поробена Македонија и во чесните намери на нејзините синови - борци. Вие... вие сте вистински апостоли, само со таа разлика, што библиските му служеле на Бога, а вие на родината.“

Видое не можел да избере подобра форма за глорификација на овие апостоли и на оваа земја. Впрочем, Видое Подгорец и понатаму продолжува во романот да им вдахнува живот на историските вистини на таков начин на науката да и даде уметничка и бајковита форма. Останува верен и на историјата на својот народ и на уметноста своја. Крвавите рани од Букурешкиот договор и распарчувањето на националниот интегритет на неговата татковина и предавничкото дело на Стамболиски, Сарафов, Цончев и другите врховисти се повеќе му го распоруваат срцето . Врховизмот спрема Видое Подгорец стана синоним на злото. Рак рана на ослободителното дело, до ден денешен метафора за перфидност и предавство на сопствениот народ. И токму тој ден априлски, кога врховистите по многу обиди конечно успеаја во своите намери да го убијат Јане Сандански: зеленилото на пиринската трева поцрвене, пенливите води на Бадерица во лелеци се сторија, а сонцето зад Ел Тепе во крвови започна да се дави. Пиринската земја тагува, до ден денес тагува.

Романите „Македонска голгота“ и „Ајдучка чешма“ ги содржат сите позитивни особености на раскажувачкиот пристап на Видое Подгорец: лирска нагласеност, длабока доживеаност на природата и афинитет кон афирмацијата на доброто и хуманото во човековата природа. Особена нагласеност, што Впрочем е карактеристика за целокупното дело на Видое Подгорец, во овие романи добива природата. Таа е дел од внатрешниот живот на јунаците, кои без неа го губат смисолот на сопственото живеење. Таа

е посилна од човекот, посилна од самиот писател, негова внатрешна потреба. Таа и го прави раскажувањето на писателот лирски нагласено, понекогаш дури и романтично. Меѓутоа, природата кај Видое Подгорец е во целосна функција на естетската компонента на неговото уметничко создавање. Како да се сфати сликата кога Крсто Асенов и ги подарува еделвајсите на Елена Стон со зборовите: „Погледнете. ваква девствена убавина не можете да најдете во вашата цивилизација. Ова му припаѓа само на светот на дивината, недопрена ни со човечки поглед.“ На ова Елена Стон можеше само да одговори: „Навистина толку нежно цвеќе не може да се најде на друго место освен во оваа чудна планина. Прекрасно е господине.“ Свртувајќи се кон Цилка ќе додаде: „Кет како да е живо. Погледни го само.“

И на крајот, да додадеме уште тоа дека романите „Ајдучка чешма“ и „Македонска голгота“ претставуваат уметнички исечок од историјата на македонскиот народ, од неговата борба за слобода против турскиот поробувач, против тиранијата како општочовечко зло, иако дејствата се случуваат во Подгорја и пиринската македонска земја, романите добиваат поширока димензија, бидејќи даваат слика не само на тешкиот живот на народот, туку и на неговата борба, слика како е добиена слободата за да се зајакне сознанието кај младите читатели како треба да се брани ако за тоа затреба.